

Ніколаєва Т. М.,
к.і.н., доцент,
професор кафедри політичних технологій,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана,
ORCID: 0000-0001-6772-5928

ЖІНОЧА ЕМАНСИПАЦІЯ У «ПЕРШОМУ ВІНКУ»: ВІД ПРОСВІТНИЦТВА ДО МОДЕРНІЗМУ

Процеси суспільно-політичної модернізації українських земель на межі XIX-XX століть супроводжувалися глибокою трансформацією соціальних інститутів, серед яких особливе місце посідає формування жіночого емансипаційного руху. Розвиток феміністичного дискурсу в цей період варто розглядати і як боротьбу за гендерну рівність, і як стратегічний інструмент трансформації людського потенціалу для посилення національної стійкості бездержавної нації. Ключову роль у концептуалізації та інституціоналізації цього руху відіграв інтелектуальний тріумвірат фундаторок альманаху «Перший вінок» (1887 р.): Наталії Кобринської, Олени Пчілки та Ольги Кобилянської. Аналіз їхньої спадщини дозволяє виокремити три ключові етапи еволюції емансипаційних ідей в українському культурно-політичному просторі.

По-перше, формування жіночого руху було ініційоване Н. Кобринською в Галичині і базувалося на ідеях соціального просвітництва. Головним завданням визначалося подолання економічної залежності жінки від патріархальних структур та здобуття доступу до вищої освіти [10]. Заснувавши у 1884 році в Станіславові «Товариство руських жінок», Кобринська заклала основи інституціоналізації руху, перевівши жіноче питання з площини приватних дискусій у сферу публічної політики. Прагматизм її підходу підтверджується використанням відповідних інструментів громадянського суспільства, зокрема написанням петицій як легальних політичних механізмів Австро-Угорської імперії задля допуску жінок до університетської освіти

та відкриття жіночих гімназій [2, 10]. Важливою була ініціатива створення соціальної інфраструктури, а саме дитячих «захоронок» (дитячих садків) у селах для вивільнення часу жінок на самоосвіту та оплачувану працю. Кобринська вбачала потребу в деконструванні інституту шлюбу як форми фінансової угоди, наголошуючи на необхідності професійної незалежності жінки [8, с. 11]. Неабияке значення для інтеграції українського жіноцтва в західноєвропейський інтелектуальний контекст мало створення інформаційного гендерного простору – заснування видавництва «Жіноча бібліотека» [1, с. 10]. Отже, Н. Кобринська вважала, що без жіночої емансипації неможливо розкрити потенціал суспільства, який є критично важливим для збереження національної стійкості [8].

По-друге, культурно-політична стратегія О. Пчілки базувалася на використанні культури як інструменту національної резильєнтності, що забезпечувало інтеграцію жіночого питання в загальний контекст українського націєтворення. Створення «Першого вінка» відіграло визначальну роль в об'єднанні інтелектуальних сил Наддніпрянщини та Галичини [2, с. 3]. Наукове осмислення народної культури проявилось у виданні альбому «Український народний орнамент», де Пчілка довела, що українська вишивка – це унікальне самобутнє мистецтво. Тим самим їй вдалося утвердити роль жінки-дослідниці, яка захищає національну культуру від імперського впливу [3, с. 9]. А в повісті «Товаришки» письменниця створила образ нової українки, яка свідомо обирає здобуття медичної освіти у Європі (навчання в Цюриху) та кар'єру лікарки замість традиційного шлюбу [1, с. 6].

Ставши головною редакторкою суспільно-політичного часопису «Рідний край» (з 1906 р.), Олена Пчілка власним прикладом руйнувала стереотип про жінку, обмежену хатніми справами. На сторінках видання вона виступала як політична публіцистка, відкрито полемізуючи з імперською пресою щодо прав української мови. Через часопис Пчілка просуvala ідею жінки-громадянки, яка бере безпосередню участь у суспільному житті та політичному опорі. Видання публікувало звіти про діяльність товариств «Просвіта» по всій Україні, підкреслюючи роль жінок як

організаторок читалень, благодійних фондів та україномовних шкіл. Журнал став майданчиком, який легітимізував жінку в публічному просторі. У 1908 році при «Рідному краї» Пчілка почала випускати дитячий додаток «Молода Україна». Завдяки цьому вона сприяла перетворенню материнства на політичну місію: жінка брала на себе відповідальність виховати покоління патріотів, доводячи, що саме вона формує майбутнє нації [2, с. 9]. Олена Пчілка органічно поєднала жіночу емансипацію з національною ідеєю, показавши жінку не лише як професіоналку європейського рівня, а й як захисницю культури та виховательку нації. За її переконанням, утвердження прав жінки є головною умовою виживання українського народу всупереч імперській асиміляції.

По-третє, формування модерністської візії О. Кобилянської було реакцією на жорсткі гендерні реалії Буковини. Аналіз епо-документів письменниці (щоденників, автобіографій, епістолярію) дозволяє реконструювати практики, що стали катализатором її феміністичного світогляду [5, с. 69]. Особисті записи показують гострий конфлікт між прагненням жінки до інтелектуального розвитку та жорсткими суспільними обмеженнями, а також містять глибоку рефлексію над принизливим статусом жінки як «товару» та економічного тягара для родини. Відмова від шлюбу без любові стає першим актом відстоювання власної суб'єктності [5, с. 71]. У її щоденнику визріває формула «бути сама собі ціллю» як стратегія виживання в умовах культурної ізоляції [4, с. 7]. Не маючи доступу до університетської освіти, Ольга перетворила самоосвіту та інтенсивне читання на інструмент спротиву. Самостійне вивчення праць із європейської філософії та соціології, зокрема Ф. Ніцше, А. Бебеля і європейських феміністок, дозволило їй вирватися з обмеженого міщанського середовища та сформувати незалежний світогляд як засіб подолання нав'язаної інтелектуальної маргіальності [6, с. 73]. Як бачимо, особисті записи доводять: фемінізм Кобилянської виріс із її власного болю та досвіду нерівності. Вона змогла перетворити цю травму на доказ того, що жінка має повне право бути незалежною особистістю [5, с. 76].

Підсумовуючи, варто зазначити, що співпраця Н. Кобринської, О. Пчілки та О. Кобилянської вийшла далеко за межі локальної боротьби за гендерну рівність, перетворившись на масштабний проєкт із трансформації українського суспільства. Авторки «Першого вінка» органічно поєднали боротьбу за права жінок, національне відродження та ідеї модернізму. Вони кардинально змінили статус жінки: з пасивної виконавиці традиційних ролей вона перетворилася на активну учасницю політичного, економічного та культурного життя. Їхній головний висновок полягав у тому, що без незалежної та національно свідомої жінки українська нація просто не мала б шансів на збереження та розвиток.

Сьогодні ці ідеї набувають нового стратегічного звучання. Сучасна українська жінка органічно поєднує ролі професіоналки, лідерки та захисниці, беручи безпосередню участь у державотворчих процесах. Водночас місія жінки-матері остаточно утвердилася не як вузькородинний обов'язок, а як ключовий інструмент виховання свідомого громадянина, що є запорукою збереження історичної пам'яті нації та відтворення її стійкого людського капіталу. Отже, закладений фундаторками ідейний вектор вивів український жіночий рух на загальноєвропейський рівень і продовжує слугувати невіддільною рушійною силою консолідації та соціокультурної модернізації сучасної України.

Список використаних джерел

1. Агеева В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. Київ: Факт, 2003. 320 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/339eac1c-b6ca-4d46-9761-766b4d15ef40/download> (дата звернення: 26.04.2026).

2. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884–1939. Київ: Либідь, 1995. 424 с. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_1997_2_132 (дата звернення: 26.04.2026).

3. Гундорова Т. Просвітництво і фемінізм: Олена Пчілка. *Слово і час*. 1999. № 7. С. 24–30. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/issue/view/106> (дата звернення: 26.04.2026).

4. Гундорова Т. *Femina melancholica*. Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. Київ: Критика, 2002. 272 с. URL: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/57/65/kniga_Gundorova_Femina_melancholica_Stat_kul_tura_v_gendern_y_utor_Ol_gi_Kobilyans_ko_.pdf (дата звернення: 26.04.2026).

5. Клименко Н., Дудар О., Беззуб Ю. Гендерні уявлення та практики на Буковині кінця XIX – початку XX ст. у світлі еґо-документів О. Кобилянської. *Український історичний журнал*. 2021. № 2. С. 65–79. URL: <https://doi.org/10.15407/uhj2021.02.065> (дата звернення: 26.04.2026).

6. Кобилянська О. Слова зворушеного серця: Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади / упоряд. В. Панченко. Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 2003. 384 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1028> (дата звернення: 26.04.2026).

7. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ: Либідь, 1997. 447 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0003188> (дата звернення: 26.04.2026).

8. Смоляк О. Соціально-економічні погляди Наталії Кобринської. *Український історичний журнал*. 2005. № 2. С. 68–77. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2005_2_7 (дата звернення: 26.04.2026).

9. Солошенко В. Олена Пчілка в контексті українського жіночого руху. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 84. С. 31–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_84_9 (дата звернення: 26.04.2026).

10. Швець А. Жінка з хистом Аріадни: життєвий світ Наталії Кобринської в генераційному, світоглядному та творчому вимірах. Львів: Інститут Івана Франка НАН України, 2018. 752 с. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Book/Pages/default.aspx?BookID=0000017122> (дата звернення: 26.04.2026).